

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	De visie op de uitbreiding van het Koninkrijk Gods onder de Joden en heidenen in de Nederlandse gereformeerde kerk gedurende de periode 1650-1750 (globaal) / D.J. Budding.
Auteur(s)	Budding, D.J.
In	<i>Documentatieblad Nadere Reformatie</i> , 6 (1982), no. 2, p. 57-72.
Copyright	2007 / D.J. Budding SSNR Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.07.17; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Annotatie(s)	Bewerking van doctoraalscriptie Utrecht.
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B99027757

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

DE VISIE OP DE UITBREIDING VAN HET KONINKRIJK GODS ONDER JODEN EN HEIDENEN IN DE NEDERLANDSE GEREFORMEERDE KERK GEDURENDE DE PERIODE 1650 - 1750 (GLOBAAL)

I. Inleiding

De bedoeling van deze scriptie* is een onderzoek in te stellen naar de opvattingen ten aanzien van de uitbreiding van Gods Koninkrijk onder Jood en heiden, in de Gereformeerde Kerk in Nederland, gedurende de periode 1650 - 1750 (globaal).

Van de belangrijkste theologische richtingen in die tijd, wil ik enkele markante vertegenwoordigers ten aanzien van hun opvattingen over zending en Israël naar voren halen. Daarom zullen Voetianen, Coccejanen en enkele uitgesproken vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie voor het voetlicht treden. In het kader van een scriptie als deze, moet ik mij uiteraard aanzienlijke beperkingen opleggen. Ik dacht als volgt te werk te gaan. In hoofdstuk II wil ik de opvattingen van een zestal theologen nagaan, aan de hand van hun verklaring van Zondag 48 van de Heidelbergse Catechismus over de bede "Uw koninkrijk kome". In een volgend hoofdstuk wil ik bij een ander zestal theologen uit deze tijd hun opvattingen ten aanzien van Israël naspeuren. Ik wil dit doen door hun gedachten zoveel mogelijk in hun eigen bewoordingen samen te vatten. Per hoofdstuk behandel ik de verschillende theologen in chronologische volgorde. Tenslotte wil ik enig commentaar geven op het in Hoofdstuk II en III behandelde en enige voorzichtige conclusies trekken. Wellicht wordt door middel van deze scriptie enig licht geworpen op een periode, die in onze tijd veelal vergeten is, maar waarin men vooral ten opzichte van Israël toch wel wat te zeggen had.

* Het betreft hier een ongewijzigde scriptie uit 1978.

II. Uw Koninkrijk kome.

a. Franciscus Ridderus (1620-1683).

Ridderus was gedurende het grootste deel van zijn leven predikant te Rotterdam. Hij nam in het kerkelijk leven van zijn dagen een vooraanstaande plaats in en heeft veel gepubliceerd. Strijdbaar als hij was heeft hij als strenge Voetiaan fel gepolemiseerd tegen de Coccejanen. Hij had grote bewondering voor Willem Teellinck, al legde hij

VI-58

minder dan Teellinck de nadruk op "de practijcke". Vooral bij het ouder worden betreurt hij dat. Als hij zichzelf met Teellinck vergelijkt dan "bedroeft en verfoeyt hij sichselve dat hij in alles noch soo veel te kort kome".

Ridderus behandelt de Catechismus in zevenvoudige oefeningen: zielbereidende, waarheidbevestigende, historisch-nuttige, geloof-bevorderende, dwaling-stuttende, praktijk-lievende en gemoed-onderrichtende oefeningen.

De **zielbereidende oefening** is een meditatieve alleenspraak. De ziel spreekt tot zichzelf: "Gelijk ik niet alleen wens gelukkig te zijn, zo bid ik ook om de zegen voor anderen. Gelijk ik de kerk gaarne verspreid zag over de aarde, zo wil ik ook daartoe dat bevorderen, door mijn gebeden.". Even verder vervolgt hij: "doet het getal vermenigvuldigen en de gaven vervuld worden, laat het mosterdzaad tot een boom opwassen en de kinderen tot mannen opgroeien..... stoot arbeiders uit in Uw oogst..... blaast de heilige vonk aan tot een vuur..... en Israëls fakkel tot een heilige vlam: zijt het licht voor de ganse wereld en doe uw volk schijnen in de wereld". De **waarheidbevestigende oefening** is gesteld in vraag en antwoord. Hij vraagt onder meer: "Hoe wordt dit dan verstaan dat het rijk komt, als wij bidden, Uw rijk kome?" Antwoord 1. Dat de gemeente wordt uitgebreid tot meer landen en volken. 2. Dat de Kerk mag worden vermeerderd door meerder kracht en getal van ware gelovigen en van die oprecht Godzalige wandelen. 3. Dat des satans rijk meer en afneme en teniet worde. 4. Dat de volheid van Christus' rijk kome en geopenbaard worde ten jongsten dage. In de **praktijk-lievende oefening** wekt Ridderus op te bidden dat de luister van de Kerk en zo van koning Jezus verbreed worde over de ganse aarde, en dat de Heere Zijn Kerk voorzie van bekwame dienaren. Men moet echter niet alleen bidden, maar ook doen, waarom men bidt. Dat is in de eerste plaats zelf komen en de gemeenschap van de kerk bevorderen. Maar men moet ook anderen daartoe leiden. Anders bidt men niet met onbedriegelijke lippen. Onze zorg voor anderen is het middel Gods om anderen te behouden. Daartoe zijn deze dingen nodig: 1. door aanspraak, vermaning, opwekking etc. anderen bewegen. 2. dat men verhaale de heerlijke staat der Kerk, van Jezus, Zijn genade en weldaden. 3. dat men uitmuntend is in dingen, waar wereldse mensen veel van houden, als rechtvaardigheid, eerlijkheid etc. 4. dat men vermijde alle ergernissen. 5. dat men vooral vermijde twist en krakeel. 6. dat men ook wat doe hetgeen de natuurlijke mens niet kan doen.

b. David Knibbe (1639-1701).

Knibbe werd geboren te Middelburg. Hij was achtereenvolgens predikant te Barsingerhorn, Purmerend en sinds 1668 te Leiden. Hij

was een bekwaam homileet en één van de beste predikers van zijn tijd. Hij gaf lessen in de homiletiek aan de Leidse studenten. Zijn uitlegging van de Heid. Cat., vele malen herdrukt, is gesteld in vraag en antwoord. Hij vraagt o.a. bij de uitleg van Zondag 48: Hoe kwam dat koninkrijk der genade in 't gemeen in opzicht van de algemene kerk? Antwoord: 1. Toen God het evangelie liet prediken, eerst de Joden, daarna al de volken. 2. Toen God wraak nam op de weerspannige Joden, toen Hij hun republiek omkeerde, hun stad verwoestte, hun heiligdom ontheiligde. 3. Toen de Kerk verlost werd van de vervolging van Joden en heidenen. 4. Toen de Kerk van de afgoderij, supertitie en valse leer van de Roomse Kerk is gezuiverd, waarbij de paus van Rome is openbaar geworden de antichrist te zijn. 5. Als de zuivere leer van het evangelie meer en meer verkondigd en beleden wordt, onder de verafgelegen volken in Europa, Azië, Afrika en Amerika volgens de voorzegging. Jes. 43: 6-9.

Dan vraagt hij of we voor de komst van Christus op aarde nog een gans heerlijke staat der Kerk en van het koninkrijk van Christus hebben te wachten. Het is maar wat men er onder verstaat. Als men er onder verstaat: a. de gehele val van de antichrist; b. de roeping van de uitverkorenen, die dan bijeen vergadert zullen worden; c. dat de Joden zullen bekeerd worden en komen tot David hun Koning; d. en dat al de gelovigen tezamen hierover grote blijdschap zullen tonen en God bijzonder verheerlijken, dan kunnen wij zeggen dat wij zulk een koninkrijk van Christus nog verwachten. De plichten die men moet betrachten om te tonen, dat men recht bidt: "Uw Koninkrijk kome" zijn: 1. onze meeste zorg en naarstigheid aanwendend om zelf burgers van dit koninkrijk te zijn; 2. ons voegen tot de Kerk; 3. gehoorzaamheid aan Koning Jezus; 4. Hem door Woord en Geest in onze harten laten werken; 5. alle naarstigheid aanwenden dat dit Koninkrijk uitgebreid worde, onze naaste voor Christus gewonnen worde; 6. wij moeten verlangen naar het Koninkrijk der heerlijkheid.

c. Johannes d'Outrein (1662-1722).

d'Outrein was predikant in o.a. Dordrecht en Amsterdam. Hij behoorde tot de zogenaamde ernstige Coccejanen. Hij heeft veel gepubliceerd. O.a. commentaren op het Hooglied en de Hebréeën. Hij deinsde niet terug voor een vaak gewaagde allegorese en was wellicht mede daarom zeer populair.

Zijn "zin- en zaakrijke" verklaring van de Heidelbergse Catechismus is ook gesteld in vraag en antwoord. Hij vraagt: "Wat wil het komen van dit Koninkrijk zeggen? Door het komen van dit koninkrijk verstaat de Heere Jezus niet anders dan de eerste aanbreking en oprichting, en de verdere doorbreking en volmaking van hetzelfde. Het is ten volle doorgebroken toen de politie en

VI-60

kerkstaat der Joden, die het Koninkrijk Gods in de weg stonden is uitgeroeid. Dit is gebeurd op de gebeden van de gelovigen. Steeds is er reden geweest om deze bede te bidden, vanwege vervolging en verval. God heeft bijzonder dit gebed verhoord ten tijde van de Reformatie toen de waarheid van het Evangelie krachtig is doorgebroken. Maar ook daarna is er nog reden te over deze bede te bidden. Het antichristendom is nog maar voor het kleinste gedeelte gevallen, de vijanden zijn vele, het verval is groot. Als we deze bede bidden, dan bidden wij: 1. Dat God Zijn hervormde waarheid en godsdienst meer en meer wil doen doorbreken. 2. Dat Hij ketterijen en dwalingen wil doen gedempt worden en inzonderheid het rijk van de antichrist wil doen afnemen en vallen. 3. Dat Hij het gescheurd christendom wil helen. 4. De kennis doen vermenigvuldigen. 5. Het verval in zeden herstellen. 6. De vervolgingen doen ophouden. 7. De Joden en heidenen bekeren, en dus alle koninkrijken Zijne en Zijnes Gezalfden doen worden, zodat Jeruzalem een lof op aarde zij volgens Jesaja 60 en Openb. 21, 22. Wij bidden hiermee ook dat de middelen tot voortzetting van Gods Koninkrijk gezegend mogen worden, door God te vragen getrouwe arbeiders uit te stoten, godvruchtige overheden te verwekken, ja dat elk christen getrouw en ernstig, in zichzelf, in zijn huis en waar hij kan dit koninkrijk bevordere.

d. Joh. v.d. Kemp (1664-1718).

De christen geheel en al het eigendom van Christus in leven en sterven vertoond in 53 predikatiën over de Heidelbergse Catechismus, zo luidt de titel van de Catechismus verklaring van Van der Kemp. Van 1692-1718 was hij predikant te Dirksland. Zijn in 1716 uitgekomen cat. verklaring beleefde in 1742 reeds een elfde druk en wordt tot op de huidige dag in sommige kringen gelezen. Het Koninkrijk komt ten opzichte van de Kerk in het algemeen: a. als het evangelie van het Koninkrijk gepredikt wordt waar het tevoren niet was; b. als de vijanden verdelgd worden; c. als er grote mannen die dapper Gods Koninkrijk bouwen verwekt worden; d. als de Kerk in leer en leven verbeterd wordt; e. als velen zich in waarheid de Koning onderwerpen.

Gods Koninkrijk waar we nog om moeten bidden zal nog komen, als God eens meer leven en meer van Zijn Geest zal geven, Joden en heidenen bekeren en de Turk en de antichrist zal verbreken. Hoewel we de maat, noch de wijs, hoe groot en wanneer dit zal geschieden niet kunnen bepalen, de zaak echter zien we voorzeggd. Het Koninkrijk zal volkomen komen in de dag des oordeels, als de Koning Jezus alle goddelozen zal werpen in het helse vuur, en Zijn onderdanen in het Koninkrijk des Vaders inleiden, en God zal zijn alles in allen. De kinderen van het Koninkrijk moeten hun naasten liefhebben en

daarom voor hen bidden dat het Koninkrijk tot hen kome. Ze moeten de Heere hartelijk danken als Hij strijdt tegen de antichrist, als Hij mannen verwekt in staat of Kerk die hartelijk het goede voor het Koninkrijk zoeken, als Hij ergens Zijn Woord en Zijn Geest brengt ter bekering van mensen. Ze moeten niet alleen bidden en danken, maar er ook voor werken. Ieder onderdaan moet naar de mate zijner gaven wat voor dit Koninkrijk doen. Bijzonder om tot bekering van anderen werkzaam te zijn. Zelfs vrouwen moeten zich niet onttrekken (Fil. 4:3).

e. Bernardus Smytegelt (1665-1739).

Smytegelt, geboren te Goes, waar hij ook enige jaren predikant was, stond het grootste deel van zijn leven te Middelburg. Hij was een populair prediker en stond vanwege zijn godvruchtige levenswandel in grote achting bij het volk. In Zeeland is hij bijna een legendarisch man geworden. Hij was voluit vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie. Hoewel hij zelf niet heeft gepubliceerd, is er door toedoen van getrouwe aanhangers, na zijn dood, een reeks van geschriften van hem verschenen, die ook nu nog steeds herdrukt en gelezen worden. Daaronder is ook een verklaring van de Heidelbergse Catechismus.

In Zondag 48 stelt Smytegelt de vraag: Hoe komt het Koninkrijk en wanneer is het al gekomen? Het is gekomen: 1. toen God aan de Joodse bediening de beloften ja en amen maakte. 2. Toen God onder de Joden ging werken zodat er vele duizenden overkwamen. 3. Toen de Heere Jezus zei: "De dag der wrake is gekomen", toen Hij Zijn vijanden is gaan verdelgen. 4. Toen God de Joden buiten staat gesteld heeft aan Zijn zaak enig kwaad te doen, hun een deksel op hun hart gaf, en ging werken onder de heidenen. 5. Toen God de heidenen buiten staat stelde om dat rijk kwaad te doen. Driehonderd jaar deden zij alle kwaad, maar toen kwam God en zeide: "Ik zal de duivel haast onder mijn voeten vertreden". 6. Toen ze onder het toedoen en de gunst Gods bloei hadden. Maar ze konden de weelde niet dragen. Toen zijn ze onder de dwingelandij van het rijk van de antichrist gekomen, wel 1000 jaren lang. Die wilde het alles vermoorden, omdat zij de waarheid wilden vasthouden. Toen is de Heere al dat schreeuwen moede geworden, "hoe lang wreekt Gij ons bloed niet?" Openb. 6: 10. 7. Het is gekomen, toen er geroepen werd door een engel die door de lucht vloog met het eeuwig evangelie: "Zij is gevallen, zij is gevallen, de grote Babylon. Toen moesten zij zeggen: de hervorming wint het. Het rijk zal nog komen, als God het woeden van het beest beletten zal. Het woedt nog schrikkelijk, maar God zal het eens beletten. God zal de tweede val van het beest doen komen, als Hij de Joden zal toebrengen. Dan zal het rijk Gods komen, dan zullen ze komen toevloeien en dan zal de volheid der heidenen ingaan

VI-62

en geheel Israël zalig worden. Dan zal het komen, als de Koning zal zeggen: "laat Mij u in mijn hemel brengen en u vermaken". Dat is de wens van al de onderdanen "Kom haastelijk, Heere Jezus, ja kom haastelijk".

Wat bidden wij nu met deze bede? Ach allerliefste Heere, geef ons overal de zuivere leer, vervul al Uw beloften aan Uw volk en Uw bedreigingen aan Uw vijanden.

Heere, laat er een grote deur geopend worden voor de rechte leer, laat in de plaats waar ik leef altijd de zuivere bediening wezen. Ik smeeek, dat ik en mijn naaste mogen getrokken worden, zodat wij voor U nedervallen. Ach, mocht over de gehele wereld Uw Woord recht gepredikt worden.

f. Hero Sibersma (? - 1728).

Sibersma was van 1683 tot 1728 predikant in Amsterdam. Hij zette zich bijzonder in voor het contact met Israël. Hij schreef onder meer "Het oude geloof en rechte belijdenisse om Israël jaloers te maken" en "Abrahams vriendenmaal op de speeninge Isaacs". Hij was voor verschillende Joden het middel, tot hun overgang naar de Gereformeerde-Kerk. Verhalen daarover zijn als aanhangsel opgenomen achter bovengenoemde werkjes. Ook hij gaf een uitleg van de Heidelbergse Catechismus uit genaamd: "Fontein des heils aangewezen in de Heidelbergse Catechismus nader geopend uit de Schriften om een zuivere troost te scheppen in leven en sterven". In Zondag 48 zegt hij o.m. dat het Koninkrijk Gods als volgt ontdekt wordt in de Schriften. Eerst vergaderde Christus de verloren schapen van het huis Israëls. Daarna is Zijn rijk gegaan onder de heidenen. Toen nu de draak wel uit de heidenen geweken was, maar zijn troon aan de antichrist gegeven had, die het Christendom beheerste, moest Christus, als Koning, hem uitroeien en Zin erfdeel verlossen. Dan, na de kastijding van Zijn Kerk, de overige heidenen en Israël vergaderen, om een groot en heerlijk rijk te hebben over de ganse aarde. Waarop de laatste vijand, de dood, overwonnen zijnde, het Koninkrijk volmaakt zal wezen in de hemel. De Kerk van Christus bidt en verwacht, dat Gods Koninkrijk, na het voorbijgaan der verzoekingingen, met veel heerlijkheid zal komen over de ganse aarde. De antichrist zal worden uitgeroeid en alle vijanden der Kerk. Alle heidenen en hun koningen zullen tot Gods Koninkrijk ingaan. In 't bijzonder Gods oude volk Israël, overal verspreid onder de natiën, zal bekeerd worden. Er zal vrede zijn. Er zal een grote eenheid van geloof zijn. Er zal een overvloed van kennis en wijsheid zijn, die van Boven is. Er zal meer heiligmaking zijn, ofschoon de spotters nimmer zullen ophouden, en velen zorgeloos blijven. Wij moeten bidden, dat de Heere Zijn Kerk wil vermeerderen uit alle geslachten, natiën en volken.

III. Israël

a. Wilhelmus à Brakel 1635-1711

Wilhelmus à Brakel, geboren te Leeuwarden, was daar ook gedurende 10 jaar predikant, maar stond het grootste deel van zijn ambtelijke leven in Rotterdam. Hij is opgegroeid in een godvruchtig geslacht. Zijn vader Theodorus à Brakel was een profetisch man, die alom achtung genoot vanwege zijn tere levenswandel. Nog op zijn sterfbed mediteerde hij over Jesaja 60 en sprak van de bekering der Joden en hun herstelling, alsmede van een heerlijker staat van de Kerk van Jezus Christus op aarde. Zijn zoon Wilhelmus wandelde geheel in de voetsporen van zijn vader. Door zijn hoofdwerk "De redelijke Godsdienst" (meer dan 20 maal herdrukt) heeft hij de eeuwen door grote invloed uitgeoefend. Daarin geeft hij blijk van een grote liefde voor het oude bondsvolk. In hoofdstuk Vi van deel 3 handelt hij uitvoerig over de toekomst van Israël.

Na de komst van de Heere Jezus is het onderscheid tussen de volkeren weggenomen. De Heere heeft de verharding over Zijn oude volk uitgestort en de heidenen tot Zijn volk aangenomen. Nu hangen de heidenen de Silo aan. Nu staat de Wortel van Isai tot een banier der volken. Zo is Abraham een erfgenaam der wereld en een vader van vele volken geworden. Zal de Joodse natie nu voor altoos verstoten blijven? Of zal de gehele natie nog eens tot bekering komen, gelovende en belijdende, dat de Messias al gekomen is en dat Jezus is de Christus? Als wij spreken van de bekering der Joden, dan verstaan wij daardoor de gehele natie. Niet alleen Juda en Benjamin, maar ook de tien stammen. Deze zijn niet bij elkaar gebleven en elders in een onbekende hoek van de wereld verborgen, zoals de Joden beuzelen. Maar ze zijn voor eendeel vermengd met de Oosterse volken. Voor een deel hebben zij zich verspreid over de volkeren der aarde. Ook een zeer groot gedeelte is teruggekeerd naar Kanaän en vermengd onder de andere stammen. Na de verwoesting van Jeruzalem is de gehele Joodse natie verstrooid. Deze natie dan, zonder onderscheid zal erkennen dat Jezus is de Christus. Dit is het meest algemene gevoelen van de Godgeleerden van alle eeuwen. Zelfs van Lutheranen en Papisten. Al zijn er ook die er aan twifelen en die het ontkennen. Brakel bewijst het voorgaande uit Romeinen 11. Het gaat daar over de Joodse natie, niet over de Kerk. In het gehele N.T. wordt de Kerk nooit Israël genoemd. God zal die verharde natie nog eens bekeren en heeft in hun afgedwaalde staat het oog op hen, opdat haar bekering en zo de onveranderlijkheid van Gods verbond met Abraham en zijn zaad zou gezien worden. Zij zullen, tot jaloersheid verwekt, weer bekeerd worden. De gehele volheid der Joden zal weer ingeënt worden. Na de verharding en het ingaan van de volheid der heidenen zal geheel

VI-64

Israël zalig worden. De te verwachten bekering van de Joden bewijst Brakel voorts nog uit verschillende Schriftplaatsen. Daarbij merkt hij tevens op: 1. dat de Joodse natie door de gehele wereld op zich zelf blijft, 2. dat ze zich houden aan de uiterlijkheden van de Joodse Kerk, 3. dat ze zeer zorgvuldig de Heilige Schriften bewaren, 4. dat ze alsnog verwachten dat de Messias zal komen om hen te verlossen. Dan behandelt Brakel de vraag, of de Joodse natie uit alle gewesten van de wereld, en van onder alle volken van de aardbodem, onder welke zij verstrooid zijn, weer bijeenvergaderd zullen worden, en in het land Kanaän en al die landen aan Abraham beloofd zullen komen en wonen. "Ja", zegt hij, wij geloven dat het geschieden zal, maar wij ontkennen dat de tempel herbouwd zal worden. Ook dat Israël dan heerschappij zal hebben over de gehele wereld, zoals de Joden zich verbeelden en sommige christenen dromen. Maar wel dat zij een eigen republiek zullen hebben onder een allerwijste, goedaardigste en heerlijkste regering, dat Kanaän uitnemend vruchtbaar zal zijn, en de inwoners uitstekend godzalig zullen leven, en dat zij zullen uitmaken een gedeelte van de heerlijke staat der Kerk van de duizend jaren, welke in Openb. 11 voorzgd is. Dit bewijst Brakel o.a. uit Jes. 61, Jer. 31 en Deut. 30.

De bekering van de Joodse natie en hun herstel in Kanaän heeft Brakel niet voorgesteld om het alleen te weten en om daarin stof van speculatie te hebben, maar opdat wij werkzaam zouden zijn in het oefenen van verscheidene plichten, te weten: 1. Zie de onveranderlijkheid van het verbond Gods en verheerlijk God daarin. 2. Veracht de Joodse natie niet. Laat de liefde der toegenegenheid tot hen uitgaan. Zij zijn kinderen des verbonds. Zij zullen eens bekeerd worden en een heerlijk en heilig volk zijn boven alle volkeren op de aardbodem, daarom acht ze, eert ze, heb ze lief. 3. Heb medelijden met hun staat, die zeer ellendig is naar lichaam en ziel, omdat ze de Heere Jezus haten. Een godsdienst hebben, die naar geen godsdienst gelijkt. Zodat ze in een staat leven, waarin zij niet zalig kunnen worden, maar niet dan de eeuwige verdoemenis te wachten hebben. 4. Bidt om hun bekering. Hoe hebben zij gebeden om de bekering der heidenen. 5. Toont door een heilig leven dat gij wandelt in de voetstappen van vader Abraham. Verwek ze tot jaloersheid. Neem somtijds de gelegenheid waar om vriendelijk met ze te spreken en Uw toegenegenheid tot hen bekend te maken. Toon ze uit het O.T. aan, dat de Messias door Zijn dood voor de zonden zou voldoen. Wacht u zeer zorgvuldig van disputeren. Geef ze geen gelegenheid tot lastering. Hun nationale bekering zal in onze dagen niet komen. De Heere zij Zijn oud volk genadig. Och, dat de Verlosser uit Sion kwame en de goddeloosheid afwende van Jacob. Dan zou Israël zich verblijden en de heidenen zouden juichen en gezamenlijk zouden ze de Heere eer en heerlijkheid en dankzegging geven. Hallelujah.

Herman Witsius 1636-1708.

Witsius, geboren in Enkhuizen, was o.a. predikant in Leeuwarden. Later werd hij hoogleraar, achtereenvolgens in Franeker, Utrecht en Leiden. Hij was een bindende figuur tussen Voetianen en Coccejanen. Sterke nadruk legde hij op de praktijk der godzaligheid en was daardoor een vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie. Zijn zinspreuk was: "De Ware theoloog is een nederig leerling der Schriften". In zijn hoofdwerk "Van de verscheyden bedeeeling der verbonden Gods met de mensen", gaat hij ook in op de positie van Israël.

Met een wonderbare snelheid is het Koninkrijk van Christus opgericht onder de heidenen. Het geluid daarvan is uitgegaan over de gehele wereld tot in de plaatsen van de Britten, die door de Romeinen niet zijn betreden. Het is echter niet gelofelijk dat de apostelen overgevoerd zijn naar Amerika en naar landen die toen onbekend waren. Het evangelie is niet gegaan naar de heidenen, dan nadat het door de Joden was verworpen (Hand. 14: 46, 47). De burgerlijke staat van de Joden is niet omgekeerd, dan nadat het Koninkrijk van de Messias doorlichtig was geworden onder de heidenen. Zo hebben de Joden geen schaduw van verontschuldiging, is de misdaad der Joden, het schelmstuk in Christi moord begaan aan de ganse wereld bekend geworden. God heeft het oude volk niet willen verstoten voordat Hij een nieuw volk had. Toch zal God het tevoren verworpen volk weer herstellen. Deze verborgenheid verklaart Paulus in Romeinen 11. Het gaat hier over het Joodse volk als zodanig. De verharding is voor een deel over Israël gekomen. Het gehele volk van zijn eerste beginselen af tot het einde der wereld toe, wordt aangemerkt als een geheel, waarvan diegenen een deel uitmaken, die in die dagen van Gods toorn en grimmigheid geleefd hebben, leven en leven zullen. De verharding heeft alleen dat deel ingenomen. De verharding zal duren tot het evangelie onder alle volkeren der wereld zal verkondigd zijn. Dit staat derhalve nog te doen, als de wonderbare voorzienigheids Gods voor Zijn Woord de weg komt banen. De volheid der heidenen ingegaan zijnde, zal geheel Israël zalig worden. Dat is niet enige weinigen, maar een zeer grote menigte en gelijk als de ganse Joodse natie. Het verbond Gods is vast (Jes. 54: 10). Het kan door de misdaden der Joden niet teniet gedaan worden. Er is dus een algemene bekering der Israëlieten te wachten, niet t.o.v. alle personen hoofd voor hoofd, maar t.o.v. het gehele lichaam en der twaalf stammen.

Met deze herstelling Israëls wordt gevoegd, een rijkdom der ganse gemeente, gelijk als een leven uit de doden. De apostel geeft te kennen, dat er veel groter en onbekrompener goederen op de christelijke gemeente zouden afstromen uit der Joden volheid en weder-

VI-66

aanneming, dan er uit derzelver val en vermindering tot de heidenen zijn gekomen. Ten tijde van de bekering der Joden zal de wereld der heidenen zijn gelijk dood. Veel volken die eertijds met grote ijver het evangelie hebben omhelsd, en naderhand door het vergif van Mohammedanisterij, Papisterij, Vrijgeesterij, Ongodisterij bijna zijn gestorven, zullen uit het graf schielijk levend gemaakt worden. Zeer veel voorzeggingen uit de Schriften, die ons nu duistere raadselen zijn, zullen dan beter verstaan worden. In Azië, in Afrika, onder de Perzen, Turken, Indianen, Chinezen, Japanezen, Tartaren woont schier een ontelbare menigte van Joden. Wanneer deze tot de Messias getrokken zullen worden, is het meer dan waarschijnlijk, dat de heidenen, in welker midden zij wonen, door hun voorbeeld en vermaningen opgewekt zijnde, tot de gemeenschap van hetzelfde geloof zullen komen.

Jacobus Leydekker 1656-1729.

Jacobus Leydekker, broer van de beroemde Utrechtse hoogleraar Melchior Leydekker, was predikant te Middelburg. Hij had een speciale belangstelling voor de Kerkgeschiedenis. Op dit gebied heeft hij heel wat gepubliceerd. Wij willen hier wat aandacht besteden aan zijn "Kerkelijke historie". Aan het slot van verschillende hoofdstukken besteedt hij aandacht aan de lotgevallen van Joden en heidenen. Hoofdstuk XIX behandelt de 6e eeuw. Menige opstand is door de Joden veroorzaakt, maar ook menige keizerlijke wet is tegen hen uitgevaardigd. Geen keizer heeft echter begeerd, dat een Jood of heiden met geweld tot het christengeloof zou gedwongen worden. Gregorius, rooms bisschop was van hetzelfde gevoelen. De nazaten van Gregorius hebben dit vergeten. Aan het einde van de achtste eeuw was het moeilijk de Germanen tot het christendom te brengen, omdat ze zeer verkleefd waren aan hun afgoden. De Joden hadden in die tijd hun scholen in Babel en hebben samengezworen met de Saracenen om de christenen aan te vallen. Aan het einde van de 10e eeuw raken de Joden hun vrijheid in Babel kwijt. Hun voornaamste rabbi was rabbi Saadia, die een boek schreef van de artikelen van hun geloof. Ook heeft hij een Arabische vertaling gemaakt van het gehele O.T. voor de verstrooide Joden in Arabië. Aan het einde van de 12e eeuw zijn de Joden uit Babel en uit het gehele gebied van de Saracenen verdreven. Ze zijn echter toegelaten door Alphonsus VII, koning van Spanje. Ze hebben in deze tijd veel beroemde rabbies. Vervolgingen door Saracenen en christenen hebben ze overal uit te staan, waardoor velen zich laten dopen. Aan het eind van de 13 eeuw stond het er met de Joden ongelukkig voor. Ze waren nergens veilig en werden van de meest dwaze dingen beschuldigd. Zo hevig was de vervolging dat velen zich met hun kinderen vrijwillig in het vuur wierpen, opdat ze geen christen zouden worden.

Aan het eind van de 17e eeuw leeft het van God verlaten Jodendom nog in hun ballingschap als Lo-ammi. Geen hoek van de wereld of men vindt er een Jood in. Ongelooflijk is hun aantal. Nog liggen zij onder het deksel van hun hart, welker aflichting wij alle dagen tegemoet zien, als een leven uit de doden. Zij staan nog even vast op hun bijgeloof, voorwendende de oudheid van Mozes, de achtbaarheid van hun rabbijnen en dat hun ouders onze Christus niet gedood zouden hebben, als Hij de Messias geweest was. Zij ergeren zich aan de verscheidene secten onder de christenen, aan de oorlogen en schanddaden die onder deze zwang gaan, omdat de Messias moet regeren in vrede en gerechtigheid. Bijzonder stoten zij zich aan het pausdom. Men schrijft veel boeken tot hun overtuiging, men bidt om hun bekering, men zucht dat de Verlosser uit Sion kome. Men profeteert dat de tijd nabij is, waarin de volheid der heidenen zal ingegaan zijn, opdat gans Israël zalig worde. Ondertussen blijven ze even hard op hun overleveringen in het verwachten van de aardse Messias. Tot slot zegt Leydekker iets van de toestand van het hedendaagse heidendom. Met de ontdekking van nieuwe landen heeft men enige toegang gekregen om hun bijgeloof te onderzoeken en het evangelie-licht aan te steken in plaatsen waar het enkel duister en buiten de stralen van de Zon der gerechtigheid was. Tot bekering van de heidenen moet men ten uiterste arbeiden, niet alleen met gebeden, maar ook met het aanwenden van de uiterste vlijt, bijzonder door degenen die God daarheen in Zijn oogst uitgezonden heeft. Indien niet dikwijls meer gelet werd, om door koopmanschappen aan de geheimste schatten te geraken, dan om zielen te vangen, daar zou meer vrucht van te hopen zijn. Die dankbaarheid behoorden de kooplieden aan God te bewijzen, dat, daar zij van die heidenen het lichamelijke maaien, zij weer onder hen het geestelijke behoorden te zaaien. Wat verder zal gebeuren in de val van Babel, de bekering der Joden en heidenen, de toekomst van de voleinding der wereld geven wij over aan het Goddelijk bestier.

Johannes à Marck 1656-1731.

Deze begaafde theoloog was achtereenvolgens hoogleraar in Franeker, Groningen en Leiden. Hij was Voetiaan en doceerde dogmatiek, exegese en kerkgeschiedenis. Zijn hoofdwerk is "Het merch der christelijke Gods-geleertheit". Daaruit willen wij nu zijn visie op Israël bezien.

Men heeft met recht een volle hoop van een zeer gelukkige staat der Kerk hier op aarde voor de laatste dag. Die zal in heerlijkheid alle voorgaande luister te boven gaan. Daartoe behoort bijzonder de bekering der Joden. Niet van enigen, noch ook van allen, maar in het algemeen de menigte van Abrahams zaad. à Marck bewijst dit uit vele

VI-68

plaatsen uit het O.T. en N.T. De Joden zullen echter niet terugkeren naar hun eigen land. Daar voor zijn geen duidelijke voorzeggingen, maar wel die er tegen spreken, zoals Jes. 24: 20, 25: 2, Micha 3: 12. De oude bezitting van het land Kanaän is mede schaduwachtig geweest.

Uit kracht van deze goede verwachting voor de Joden is het billijk, dat wij hen toestaan gerust onder de christenen te wonen, zonder smaad en verdrukking. Het is niet te prijzen, dat men hen uit vele plaatsen der christenen verjaagt, of verkeer met hen vermijdt. We moeten hun bekering op allerlei wijze trachten te bevorderen, door de middelen van hun verharding weg te nemen. Bijv.: Het al te vrije gebruik van hun synagogen, zonder enig opzicht van de christenen daarover. De toelating van hun gewone vloeken en lasteringen tegen het christendom. De vooroordelen die zij tegen het christendom opvatten uit hun geestelijke en lichamelijke verdeeldheden en uit de grove afgoderijen der papisten. Het geweld dat men tegen hun geweten en lichamen doet. Daarentegen moet men toebrengen vurige gebeden, gedurige zachtmoedige onderrichtingen, door het net drukken van de Schriftuur, door de verklaring van de christenleer aan hen en door redeneringen tegen hun uit grond beide van hun godsdienst en van hun taal.

Tenslotte een genoegzamen bescherming van de bekeerde Joden tegen alle ongelijk, zowel van ongelovige Joden als van christenen. Met deze bekering der Joden zal gepaard gaan de meerdere uitbreiding der Kerk onder de heidenen, niet alleen de val van de Oosterse vijand, maar ook van de roomse antichrist met zijn aanhang, die evenwel niet geheel zal worden verdaan voor de jongste dag. Meerder geluk der Kerk door wegneming van kwalen en toebrenging van goederen, zowel lichamelijke als geestelijke. Een gelijke heilige ijver van Joden en heidenen toont een overvloed van geestelijke genade.

Abraham Hellenbroek 1658-1731.

Hellenbroek, geboren te Amsterdam, was het grootste deel van zijn leven predikant te Rotterdam. Hij was Voetiaan en genoot eeuwenlang grote bekendheid door zijn catechisatieboekje "Voorbeeld der Goddelijke waarheden". Er zijn van hem een groot aantal prekenbundels verschenen. Eén van de bekendste is "De evangelische Jesaja", in vier dikke delen, van elk ongeveer 1000 bladzijden, welke verschillende malen herdrukt is.

Aan de hand van deze prekenbundel willen wij Hellenbroeks visie op Israëel proberen na te gaan.

In een preek over Jesaja 2: 2b "En tot dezelve zullen alle heidenen

toevloeien", zegt hij o.a. het volgende. De bekering van de heidenen is een toevloeien tot de Joden. Niet andersom. De wortel is in de Joodse kerk. Daar zijn de heidenen bijgekomen, ingeënt en meer-verenigd. Zo was het ook door Noach voorgesteld, Japhet zou wonen in Sems tenten. In het toevloeien van de heidenen is een gewilligheid, schielijkheid, menigvuldigheid. Wij moeten zorgen dat de toevloed tot des Heeren berg niet wordt gestopt, maar bevorderd. Hoe moeten wij dan arbeiden, door alle middelen, dat de volheid der heidenen meer en meer mocht ingaan. Dat het evangelie tot de volkeren uitgebracht en des Heeren berg in het midden van hen geplant worde. Daar heeft Nederland, door haar scheepvaart, een geopende deur en verplichting toe. Hoe moest men zich wachten door een ergerlijk gedrag onder de heidenen die toevloed te beletten. In een korte uitleg van Jesaja 58: 12 en Jes. 59 meent Hellenbroek, dat dit gedeelte kan slaan op het bekeerde Jodendom in het geheel, dat zal helpen de vervallen staat der wereld en der kerk te herbouwen. Dat zal echter zo schielijk niet gebeuren. Hun ongerechtigheden maken een scheiding tussen God en hen (59: 2). Vers 9-15 zou laten zien, hoe ze allengskens beginnen in te zien dat de tijd der belofte van de Messias verlopen is. Hun diepe ellendestaat en tevergeefs wachten begint hen te vervelen (vs 11). Ze beginnen hun zonden te belijden (vs 12-15). Dan maakt de Heere Zich op tot hun verlossing (vs 16). Doet wraak over hun vijanden (vs 17, 18). De evangeliekerk zal dan zeer grote vijanden hebben, in een nare tijd. Maar Gods zware en opmerkelijke oordelen zullen tegen die vijanden uitgaan. Met die vijanden (de eilanden, vsl 8) kan het Westelijke deel van de wereld bedoeld zijn, Jafets deel. Dan kan er bijzonder de antichristelijke menigte, die de Joden zonderling vijandig zijn, mee bedoeld zijn. Of anders meer afgelegen vijanden en volkeren, misschien ook heidenen. Vs 19 is dan een voorzegging van een aanzienlijke bekering der heidenen die Paulus met het zaligworden van Israël samenvoegt. Vs 20 slaat op de evangeliekerk die dan een heerlijke verlossing krijgen zal. "Jakob", in vers 20 zijn degenen die zich bekeren uit het Jodendom tot de Messias en zo tot het Sion van het N.T. worden toevergaderd. Dit komt rechtuit overeen met Paulus in Romeinen 11.

Taco Hajo van de Honert 1666-1740.

Van den Honert stamde uit een aanzienlijk geslacht en was o.a. predikant in Amsterdam. Sinds 1714 was hij hoogleraar te Leiden. Hij is te rangschikken onder de cartesiaanse Coccejanen. Hij had in tegenstelling tot Coccejanen als d'Outrein en Lampe niet zozeer een mystieke inslag. Zijn (jeugd-) en hoofdwerk is "De waarachtige wegen, die God met de mens houdt". Daaraan ontleen we zijn visie op Israëls toekomst.

VI-70

God zal de antichrist, die Hij in de 16e eeuw verdaan heeft door de geest Zijnsmonds, nog eens te niet maken door de verschijning Zijner toekomst. Hij zal de volheid der heidenen door de vrije bediening der genade nog eens doen ingaan. God zal de Joden tot het land hunner vaders doen wederkeren, om daar bekeerd zijnde, door de vrije bedeling der genade, een gewenst middel te zijn in Gods hand ter bekering van de Oosterse heidenen (Jes. 11: 10-16). Tot deze optocht uit de vier einden der aarde, naar het land hunner vaders zal God Zelf de weg banen. Dit grote werk van de bekering der Joden en heidenen zal geschieden na de laatste val van de antichrist, gedurende die duizend jaren, waarin de duivel zal opgesloten en gebonden zijn. Daarna zal de duivel een kleine tijd worden losgelaten om de volken te verleiden. Maar God zal Zijn kerk bewaren alle vijanden verderven, zodat alle koninkrijken der aarde Godes en Zijn Gezalfde zullen zijn.

IV Slotbeschouwing

a. Uw Koninkrijk kome

Bij **Ridderus** vinden wij een innig verlangen tot uitbreiding van het Koninkrijk Gods. Er moet vurig gebeden worden niet alleen, men moet ook doen, waarom men bidt. Hij legt sterke nadruk op de praktijk van het Christendom, om zo anderen voor Christus te winnen. Zijn vermaningen en opwekkingen zijn echter wel toegespitst op de uitbreiding van Gods Koninkrijk in eigen omgeving. Hij zegt wel: "doe Uw volk schijnen als lichten in de wereld" en bidt dat de gemeente wordt uitgebreid tot meer landen en volken. Maar het is opmerkelijk dat hij geen enkele wenk geeft voor de verbreiding van het evangelie onder de heidenen. En dat in een tijd dat de handelsschepen van de republiek alle zeeën bevoeren en Ridderus predikant was van de tweede koopstad van ons land. Kennelijk stond de zendingsgedachte bij hem toch op de achtergrond.

David Knibbe gelooft dat het evangelie meer en meer verkondigd en beleden zal worden onder de afgelegen volken in Europa, Azië, Afrika en Amerika. Hij ziet een heerlijke toekomst voor de Kerk, de val van de antichrist (de Paus) en de bekering van de Joden in het verschiet. Hij wekt op te werken voor de uitbreiding van Gods Koninkrijk, maar geeft dit verder geen handen en voeten. Van expliciete aandrang tot zendingsarbeid is ook bij hem geen sprake. Ditzelfde geldt in feite van alle zes in dit hoofdstuk behandelde theologen. De aandacht is sterk gericht op eigen land en werelddeel. De verwachting van de val van de antichrist speelt een grote rol. Men heeft grote aandacht voor het handelen Gods in de wereldgeschiedenis. Daar is een verlangen dat

God Zijn Koninkrijk uitbreide onder Jood en heiden. Over het algemeen echter, ziet men dit als toekomstig en ontbreekt de aansporing tot zendingsaktiviteit teveel.

b. Israël

Als men de opvattingen van de verschillende theologen, in Hoofdstuk III behandeld, vergelijkt, kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat er in de tweede helft van de 17e eeuw en de eerste helft van de 18e, haast een communis opinio bestond, t.a.v. de opvattingen over Israël. Hoewel de keuze van de behandelde theologen tamelijk willekeurig is, waren zij in hun tijd toch allen vooraanstaande en invloedrijke mannen. Treffend is de warme liefde, die zij allen Israël toedragen. Algemeen is de verwachting, dat Israël nog een grote toekomst te wachten staat. God heeft Zijn volk niet verstoten. Hij zal Zich weer ontfermen. Dit wordt uit vele plaatsen uit O.T. en N.T. aangetoond. Daarmee gepaard, zal een grote opwekking onder de heidenwereld plaats vinden. Gods Kerk gaat nog een heerlijke toekomst tegemoet. Daarover zijn allen het eens.

Brakel stelt, dat dit het meest algemene gevoelen is van de Godgeleerden van alle eeuwen, al zijn er ook die er aan twifelen en het ontkennen. Verschil van mening is er over de vraag of de Joden ook zullen terugkeren naar Kanaän. Brakel meent van wel, à Marck ontkent het. De anderen laten zich er niet over uit. Vooral Brakel geeft in zijn aansporing tot het oefenen van verscheidenen plichten blijk van een warme liefde voor Israël. Hij spoort aan tot een intensief en vriendelijke contact (niet disputeren, jaloers maken), ondanks het feit dat hij gelooft dat de bekering van Israël in zijn dagen niet komen zal. Blijkens de historicus Leydekker, wordt er allerwegen veel werk aan Israël besteed. Men schrijft veel boeken tot hun overtuiging, men bidt om hun bekering, men profeteert dat de tijd nabij is. Ondertussen blijven ze even hard. Opmerkelijk is dat Leydekker evenals Hellenbroek ook aanspoort tot zendingsarbeid onder de heidenen en zijn landgenoten verwijt, dat het ze meer om geld te doen is, dan om zielen te vangen.

Resumerend kan gezegd worden, dat in de behandelde periode, de zendingsgedachte over het algemeen slechts op de achtergrond leefde, al waren er uitzonderingen (Hellenbroek, Leydekker). Wel was er een warme liefde voor, en een intensief bezigzijn met Israël. Vooral ten aanzien van Israël is het goed, ook in onze tijd naar deze vaderen te luisteren en hun gebed tot het onze te maken:

VI-72

Kom, haast U, Koning, toef niet meer
Uw volk verlangt, stort Babel neer
Licht 't deksel af van 't Joods geslacht
Verdrijf der heid'nen duist're nacht
Verbreid Uw Naam en Rijk alom
Ja, Amen, Heere Jezu kom.¹

D.J. Budding

1. Slot "Kerkelijke Historie" van Jac. Leydekker.

V. Lijst van geraadpleegde literatuur

1. Sevenvoudige oefeningen over de Cat. 2e deel, Franc Ridderus, Bij Joh. Borstius, Rotterdam, 1671.
2. Het Merch der Chr. Godts-geleertheyt, Joh. à Marck, Bij Ger. Borstius, A'dam, 1705.
3. Levensschets en laatste uren van Theodorus à Brakel, Bij G. v.d. Linden, A'dam.
4. De Christen geheel en al het eigendom van Christus in leven en sterven door Joh. v.d. Kemp, bij Phil. Losel e.a., Rotterdam, 1742, 11e druk.
5. Uitlegging van de Heid. Cat. door Joh. d'Outrein, 1718.
6. Des Christens eenige troost door B. Smijtegelt, Malga-uitg. 1855.
7. Fontein des Heils, Hero Sibersma, bij Hero Nauta, Leeuwarden, 1696.
8. Van de verscheyden Bedeelinghe der verbonden Gods met de menschen, door Hermannus Witsius, bij Joh. v.d. Water e.a. te Utrecht, 1686.
9. Redelijke Godtsdienst 3e deel, door Wilh. à Brakel, bij Wed. Hendrik v.d. Aak, Rotterdam, 1748, 16e druk.
10. De leere der Ger. Kerk volgens de order van de Heyd. Cat. door David Knibbe bij Samuel Luchtman te Leyden, 1736, 7e druk.
11. Kerkelijke Historie door Jac. Leydekker, bij L. Groenewout, Groningen, 1730, 2e druk.
12. De waarachtige wegen die God met den mensch houdt, door Taco Hajo v.d. Honert bij Sam. Luchtman, Leyden, 1741, 4e druk.
13. De evangelische Jesaia, door Abr. Hellenbroek, bij R. v. Doesburg, R'dam, 1727, 4e druk.
14. Israels aanneming, Het leven uit de doden door C.J. Buys, Uitgave Tolle lege, Bleiswijk 1974.
15. Franciscus Ridderus, scriptie door D.J. Budding, 23-8-1977.
16. Diverse artikelen uit de Chr. Encyclopedie, 2e druk, Kok, Kampen.